

ludowa w Polsce. Część I Dzieje mieszkań ludowych. Część II Zabytki sztuki ludowej¹⁾. Jak objaśnia w przedmowie, praca ta powstała jako próba uogólnienia materiału, zebranego przezeń na kartach *Tygodnia*, dodatku do *Kuryera Lwowskiego*. W uogólnieniu, stanowiącem pierwszą część książki, autor omawia „rozwój i przemianę tej zasadniczej komórki mieszkalnej, jaką jest izba ludowa, w różnych czasach i wiekach“. Część druga jest rozbiorem rozmaitych dalszych budowli ludowych, które zwracają uwagę swym kształtem i zdobniczością a „wyrastają z wspólnego pnia chaty ludu naszego“. Część pierwsza jest nieco rozwlekłą; w części drugiej, obejmującej skrętnie zebrane wiadomości i rysunki odnoszące się do przedmiotu, autor omawia rzecz z gorącą miłością i głębokiem przekonaniem. Pracę MOKŁOWSKIEGO uważać należy za pierwszy początek zbioru materiałów, który uzupełniony, umożliwi stworzenie form ludowych w naszym budownictwie.

Z materiałów zebranych przez MOKŁOWSKIEGO: „Cerkiew Ławry w Ławrowie, zabytek romańszczyzny na Rusi halickiej“ podały *Sprawozdania Kom. Ak. Um.* (t. VII, z. 4) wraz z „Uwagami nad architekturą cerkwi w Ławrowie“ przez prof. MARYANA SOKOŁOWSKIEGO. Tamże podany był referat MOKŁOWSKIEGO: „Domy podsieniowe drewniane w Polsce“, czytany na posiedzeniu Komisji 21/VI 1901 r. Już po zgonie MOKŁOWSKIEGO w tomie VIII (zesz. 1 i 2 z r. 1907) *Sprawozdań* spotykamy „Sprawozdanie z wycieczki odbytej kosztem Komisji w r. 1904, w celu zbadania sztuki ludowej, przez zmarłego KAZIMIERZA i TADEUSZA MOKŁOWSKICH.

6. Ostatnie czasy od r. 1875. Kraków.

Najżywsze ognisko pracy piśmienniczej w zakresie architektury zabłysło w ostatnich czasach w Krakowie. W r. 1879 wychodzić tam zaczęły *Sprawozdania Komisji Akademii Umiejętności do badania historii sztuki w Polsce*, pomieszczające opisy i rysunki architektonicznych zabytków krajowych, a w r. 1880 ukazało się *Czasopismo Techniczne*, organ Krakowskiego Towarzystwa Technicznego. Do redakcyi *Czasopisma* weszli w zawiązku dwaj budowniczowie: JAN WDOWISZEWSKI i KAROL ZAREMBA.

¹⁾ Lwów 1903, 8^a, str. 550, rycin w tekście 379.

JAN WDOWISZEWSKI, kustosz muzeum techniczno-przemysłowego, pisał o „Sgraffito“, dalej w artykule „Nasz kraj wobec historii sztuki“ (1880) podał trafne uwagi dotyczące wykształcenia budowniczego, jako technika artysty. Zamieścił następnie artykuły: „Bartolomeo Ridolfi“, „Malarstwo dekoratywne“ (1881), „Wrażenia z podróży do Włoch“ (1882). W *Czasop. Techn.* lwowskim, które w latach 1883—1889 było organem Towarzystwa Technicznego Krakowskiego, podał: „Certosa pod Florencją“ (1884), „Wiadomości z zakresu przemysłu budowlanego, architektury, przemysłu artystycznego i archeologii (felieton)“, „Przegląd ruchu budowlanego w Krakowie“, „Szkoły przemysłowe na wystawie krajowej“ (1887), „Restauracja kościoła N. P. Maryi“, „Plany na teatr w Krakowie“ (1889). W *Czasop. Techn.* krakowskim, do którego redakcyi należał w latach 1890—1895, podane były: „Dekoracja sgrafitowa na północy“, „Artystyczne zasady budowania miast“ (1890), „Adryan Baraniecki“ ¹⁾ (1891).

× KAROL ZAREMBA (ur. 1846, zm. 1897 r.), utalentowany budowniczy krakowski, podał w *Czasop. Techn.* artykuł „O konserwowaniu zabytków architektury w kraju naszym“, projekt swój „Budynek gospodarczy szpitala Ś. Łazarza“ (1880) i krótką rzecz „O celach i zadaniach przyszłego zjazdu techników polskich“ (1881). Później, wspólnie z prof. d-rem DOMAŃSKIM zajmował się sprawą wodociągu w Krakowie ²⁾. Już po zgonie podane były w *Architekcie* projekty KAROLA ZAREMBY: „Dom mieszkalny“ przy ul. Garncarskiej w Krakowie (1900) i „Zakład Matki Bożej Miłosierdzia w Łagiewnikach pod Krakowem“ (1902).

W r. 1881 na miejsce KAROLA ZAREMBY wszedł do redakcyi *Czasop. Techn.* jego brat bud. SZCZĘSNY ZAREMBA i podał artykuł „Kilka sposobów sufitowania“ (1882). W *Architekcie* zamieszczony był jego projekt „Szkoła ludowa w Tarnowie“ (1901).

W latach 1883—1889 towarzystwa techniczne, lwowskie i krakowskie, miały za wspólny organ *Czasop. Techn.*

¹⁾ Adryanowi Baranieckiemu przypisał Wdowiszewski swą broszurkę „Hans Makart jako człowiek, charakter jego sztuki i jej znaczenie“. Lwów 1883, 8°, str. 16, nl. 1.

²⁾ Domański i Zaremba. Zdanie sprawy z podróży w sprawach sanitarnych i ekonomicznych. Kraków 1884. Zdanie sprawy z broszury p. Adolfa Opida „Tatrzański wodociąg“. Kraków 1884.

lwowskie. W redakcyi przyjmowali udział, oprócz JANA WDOVISZEWSKIEGO budowniczowie krakowscy: PRYLIŃSKI, ODRZYWOŃSKI, LINDQUIST, STRYJEŃSKI, MEUS, WINCENTY WDOVISZEWSKI i EKIELSKI.

Zasłużony odnowiciel Sukiennic i autor ogólnie cenionego projektu odnowienia Wawelu, TOMASZ PRYLIŃSKI (ur. 1847, zm. 1895 r.) nie miał skłonności do pracy piśmiennej i o żadnej ze swych cennych prac architektonicznych nie podał wiadomości w druku. Zostały tylko ślady jego pióra z czasów gdy się zajmował inżynierią rolniczą¹⁾. Nazwisko PRYLIŃSKIEGO podane jest na liście komitetu redakcyjnego *Czasop. Techn.* lw. w r. 1883.

Bud. SŁAWOMIR ODRZYWOŃSKI, profesor architektury w krakowskiej Szkole przemysłowej, podał w *Czasop. Techn.* krak. „Willa we Vietz pod Berlinem“ i „Notatki z podróży do Francji“ (1882). Na pierwszym zjeździe techników polskich w Krakowie w 1882 r. mówił „O zamku na Wawelu“, a odczyt ten drukowany był w *Pamiętniku* tego zjazdu²⁾. Rysunki niektórych szczegółów Zamku (wykuszy i drzwi) zamieścił w *Ktosach* (1882). W *Czasop. Techn.* lw. zamieścił projekty: „Domu mieszkalnego w Krakowie“ (1886), „Domu czynszowego w Krakowie“ i odczyt „O katedrze na Wawelu i jej restauracyi“ (1887); w *Czasop. Techn.* krak. „Nowy gmach gimnazyalny w Jasle“ (1891); w *Architekcie* „Katedra na Wawelu“, „Szkoła ludowa im. Tadeusza Kościuszki w Białej“ (1900), „Dawny zamek królewski na Wawelu“, „Kościół w Schodnicy“, „Kościół w Mrowli“, odczyt „Restauracya katedry na Wawelu“ (1901), „Kościół parafialny w Mrowli“ (1902), „Projekt konkursowy na kościół Ś. Elżbiety we Lwowie“ (1903), „Projekt na ratusz w Krakowie“, „Pomnik arcybiskupa Felińskiego“, „Katedra na Wawelu: Wejście na ambonę, Krata w ściankach prezbiterium, Bramka i krata bronzowa“, „Kościół w Równem“ (1904), „Projekt konkursowy na dom Krakowskiego Towarzystwa Technicznego“,

¹⁾ Technika rolnicza (*Przew. ekon. krak.* 1870). Wykład systematu metrycznego miar i wag. Kraków 1873, 8°, str. 55 i XI. Drenowanie (*Encykl. Rolnictwa* dawniejsza, t. II z r. 1874). Prace architektoniczne Prylińskiego wymienia dr. Stanisław Tomkowicz w broszurze: „Tomasz Pryliński. Wspomnienie o życiu i dziełach“. Kraków 1896.

²⁾ Pamiętnik pierwszego zjazdu techników polskich w Krakowie, w dniach 8, 9 i 10 września 1882 r. odbytego. Kraków 1884.

*praca budowlana Ekielskiego w Czasop. Techn. Kraków
z r. 1898 wyjątek z gabinetu architektonicznego jego domu.*

„Bramka przed kaplicą Wazów“, „Kościół w Rabce“ (1905), „Dom Krak. Tow. Techn.“, opis projektu wykonanego (1906).

W r. 1880 podjął bud. ODRZYWOLSKI cenne wydawnictwo: „Dawny zamek królewski na Wawelu. Materiały do restauracyi“, zamierzając w niem przedstawić Wawel w trzech epokach, a mianowicie: w stanie, w jakim się znajdował po restauracyi, rozpoczętej przez włoskiego mistrza FRANCISZKA w r. 1512 a ukończonej przez BARTOLOMEA z Florencyi; następnie gmach po restauracyi uskutecznionej po pożarze w r. 1536 przez tegoż samego mistrza; a w końcu Wawel po restauracyi wykonanej za Zygmunta III po pożarze w r. 1595. W zeszycie pierwszym ¹⁾ podał dwa rzuty poziome z XVIII wieku oraz dwa szczegóły (okno i drzwi z XVI w.). Trzy następne zeszyty, obejmujące każdy po 4 tablice, wyszły w latach 1882 i 1884.

Drugim wydawnictwem bud. ODRZYWOLSKIEGO były „Zabytki przemysłu artystycznego w Polsce“ ²⁾, o których pisał Z. KISLAŃSKI w *Przegl. Techn.* ³⁾. Później wyszły: „Zamek w Baranowie“ ⁴⁾ i „Renesans w Polsce“ ⁵⁾. Oddając pochwały tej ostatniej pracy prof. ODRZYWOLSKIEGO w *Architekcie*, Wł. ŁUSZCZKIEWICZ pisał: „Od lat wielu pojawiały się jego publikacye, wprawdzie niedokończone, ze względu na nierozwinięte u nas stosunki księgarskie, ale znane w szerokich kołach polskich architektów. Odpowiadały one wszelkim wymaganiom artystycznym, tak co do wyboru okazów przemysłu, jako i szlachetnego ich oddania w rysunkowych zdjęciach“.

HENRYK LINDQUIST, profesor akademii techniczno-przemysłowej, członek redakcyi *Czasop. Techn.* lw. w latach 1883/4, pisał tam w r. 1883 z wielkiem uznaniem o „Planach zamku na Wawelu“ PRYLIŃSKIEGO, a także o projekcie bud. KAROLA KNAUSA „Kasy Oszczędności w Krakowie“. W roku następnym podane było streszczenie odczytu LINDQUISTA „O architekturze“, w którym oświadczył się jako zwolennik eklektyzmu. W t. III *Sprawozdań Komisyi Ak. Um. do badania hist. szt. w Pol.* podali St. Tomkowicz i H. LINDQUIST

¹⁾ Kraków 1880, fol. wielkie, str. 1, nl. 1 tekstu i 4 tabl. litogr.

²⁾ Rocznik I. Zeszytów 6, tablic 36. Kraków 1891—1893.

³⁾ R. 1891, t. XXVIII, str. 186.

⁴⁾ Kraków 1895. Z dwiema tablicami i 8 rycinami. 4°, str. 8.

⁵⁾ Wiedeń 1899. Folio, 52 tabl. Ant. Schroll i S-ka.

„Szczątki średniowiecznego zameczku, zwanego Wołek, na gruntach wsi Kobiernice“ (1888).

Bud. TADEUSZ STRYJEŃSKI, odnowiciel Katedry we Włocławku, członek redakcyi *Czasop. Techn.* lw. w latach 1884/5 podał artykuły: „W sprawie projektów na schronisko imienia Ks. Lubomirskiego“, „Zmiany w układzie żeber sklepionych w prezbyterium kościoła Maryackiego“ (1889). O jego projekcie restauracyi katedry we Włocławku pisał w *Czasop. Techn. lw.* WŁ. ŁUSZCZKIEWICZ (1883). W *Przegl. Techn.* podany był: „Projekt konkursowy gmachu galicyjskiej Kasy Oszczędności TAD. STRYJEŃSKIEGO i WŁ. EKIELSKIEGO, odznaczony pierwszą nagrodą“ (1889) oraz „T. STRYJEŃSKIEGO i FR. MACZYŃSKIEGO „Projekt konkursowy kościoła Ś. Elżbiety“ (1903), „Projekt nowego ratusza w Krakowie“, „Gmach izby handlowo-przemysłowej w Krakowie“ (1904), „Nowy kościół i klasztor w Krakowie“, „Kaplica zamkowa w Żywcu“ (1906), „Królewszczyna Żywiec“, odbudowa (1907). W *Architekcie* zamieścił bud. STRYJEŃSKI wspólnie z bud. Z. HENDLEM „Nagrobek“ (1900), własne projekty: „Powiatowa kasa oszczędności w Krakowie“, „Restauracya zamku w Baranowie“ (1901), „Dom Henryka Machera w Jasle“, „Rada powiatowa w Rzeszowie“ (1902), „Projekt konkursowy na kościół Ś. Elżbiety we Lwowie“, „Projekt konkursowy na dwór w Raszkowie“ (1903) i wspólnie z bud. FR. MACZYŃSKIM „Projekt domu Tow. młodz. handl. wyzn. mojż. w Warszawie“ (1903), „Projekt na ratusz w Krakowie“ (1904), „Projekt konkursowy domu Izby handl. i przem. we Lwowie“, „Stary teatr. Przebudowa starego teatru krakowskiego na salę balową i koncertową i na Konserwatorium muzyczne w Krakowie, wykonana w latach 1903—1907“ (1907).

Bud. RAJMUND MRUS należał do redakcyi *Czasop. Techn. lwowskiego* (1886—1889), *krakowskiego* (1890—1899) i *Architekta* (1900—1901). W pierwszym pisał: „W sprawie ustawy o przemyśle budowlanym“, „O znawstwie materiałów budowlanych“ (1886), „Odwadnianie budynków“ (1887), „Schronisko dla chłopców fundacyi ks. Lubomirskiego“ (1888), „Szkic projektu na budowę muzeum przemysłowego pod godłem *bez okras*“ (1890); w drugim: „Ogrzewanie budynków szkolnych“ (1890), „O najnowszych konstrukcyach stropów“ (1891); w trzecim: „W sprawie ratusza w Krakowie“ (1902).

WINCENTY JULIAN WDOWISZEWSKI (ur. 1850, zm. 1906 r.)

był technikiem przy budowie dr. żel. łupkowskiej, później technikiem rządowym, autoryzowanym inżynierem cywilnym w Sanoku, inspektorem, a w końcu dyrektorem budownictwa miejskiego w Krakowie. Oprócz prac inżynierskich i architektonicznych, uprawiał teorię sztuki, beletrystykę i dramaturgię¹⁾. Należał do redakcji *Czasop. Techn.* lw. (1888), był redaktorem głównym *Czasop. Techn.* krak. (1890—1891) i członkiem redakcji tegoż (1892—1898), a także członkiem redakcji *Architektu* (1900—1903). Podał w *Czasop. Techn.* krak. artykuł „Krakowskie zabytki” (1890), „Uwagi krytyczne o Zabytkach przem. art. w Polsce St. ODRZYWOLSKIEGO” (1891). Piękne jego studium z dziejów architektury w Polsce „Gabryel Słomski, architekt krakowski XVI w.” podane było w t. V *Sprawozdań Kom. Ak. Um.* (1891). Pozostawił w rękopisie bibliografię prac odnoszących się do historii sztuki.

x Bud. WŁADYSŁAW EKIELSKI, członek redakcji *Czasop. Techn.* lw. (1887—1889) był następnie głównym redaktorem *Czasop. Techn.* krak. (1897—1899), wreszcie założycielem i głównym redaktorem *Architektu* (1900—1905), którego redakcję prowadzi też obecnie (od lipca 1907 r.). Redaktor staranny, krytyk ścisły, pisał mało. W *Czasop. Techn.* lw. podał „Uwagi nad współczesną architekturą z powodu wystawy sztuki polskiej w Sukiennicach” (1888), w *Czasop. Techn.* krak. „Rozstrzygnięcie konkursu na polichromię kościoła O.O. Franciszkanów w Krakowie”, „Stalle w kościele Maryackim”, recenzje (Monografii kościoła w Bendkowie J. DZIEKOŃSKIEGO, Zabytków przem. art. SŁ. ODRZYWOLSKIEGO, Filozofii architektury J. S. ZUBRZYCKIEGO, Ornamentu płaskiego St. BARABASZA) (1894). O podanym w *Przegl. Techn.* projekcie Kasy Oszczędności (wspólnie z bud. T. STRYJEŃSKIM) była już wzmianka. Oddzielnie wyszła jego broszura: „Zadania i stanowisko urzędu budownictwa miejskiego w Krakowie”²⁾. Działalność piśmiennicza bud. EKIELSKIEGO rozwinęła się szerzej w *Architekcie*. O artykule „Zakopane” (1900), streszczającym wiernie genezę i ówczesny stan sprawy tak zwanego stylu zakopiańskiego, przyjdzie nam jeszcze

¹⁾ Napisał i wydrukował dziełko p. t. „Kobieta w historii sztuki”, wydał nowelę „Kulturtregerzy” oraz utwory teatralne: „Ognio-
we próby”, „Szambelani” i komedię mieszczańską „Takich więcej”.

²⁾ Kraków, nakł. aut., druk *Czasu*, 1895, 8°, str. 14.

wspominać. Nadto podane były w r. 1900: „Tablica upamiętniająca jubileusz Uniw. Jag.“, „Wrażenia z Paryża“ o wystawie, „Brama kratowa“. W latach następnych: sprawozdanie „Teka grona konserwatorów Galicji zach.“, artykuł „Na ludowych motywach“ z rysunkami J. Kallay'a, Kovatza i J. Rasińskiego, „Polichromia kościoła O.O. Franciszkanów“ (1901); „Witraże i polichromia Katedry na Wawelu“, „Spór o zakopiańszczyznę i styl polski“, „Grobowiec“, „Kraków, dom w Rynku l. 45“, „Rada powiatowa w Bochni“, „Nowy hełm wieży kościoła w Skawinie“, „Dom własny“, „Sprawa budowy ratusza krakowskiego“ (1902); „Kaplica zmarłych zwana Ogrójcem, projekt restauracji“, sprawozdanie o książce E. ŚWIEJKOWSKIEGO „Monografia Dukli“⁸⁾, „Witraż“ (1903); „Projekt na ratusz w Krakowie“, „Dom dochodowy w Krakowie“, „Bóżnica w Tarnowie“, sprawozdanie „Balsanek i projekt konkursowy na ratusz w Pradze“, „Mokłowski. Sztuka ludowa w Polsce“, „Styl zakopiański“, „Polska sztuka stosowana. Materyały“ (1904) i wspólnie z A. TUCHEM „Witraże“, „Dom Towarzystwa lekarskiego w Krakowie“, artykuł programowy z tytułem „???“, opis dekoracji i urządzenia „Domu Towarzystwa technicznego w Krakowie“, projektowanych i wykonanych przez St. WYSPIAŃSKIEGO, „Projekt kościoła w Jedliczach“ (1905), „Nieudana restauracja (kościoła O.O. Franciszkanów w Krakowie)“, „Przebudowa starego Teatru w Krakowie (głos krytyczny)“ (1907).

Do redakcyi wychodzącego w latach 1890 — 1899 *Czasop. Techn.* w Krakowie, należał oprócz już wymienionych bud. ZYGMUNT HENDEL (1893—1898) i podał artykuł „Terrakota i jej wpływ na architekturę nowożytną“ (1894). W t. V *Sprawozdań Kom. Ak. Um.* zamieścił pracę: „Kaplica zwana Ogrójcem przy kościele Ś. Barbary w Krakowie“ (1896). W *Architekcie* podał: „Rogalin“ (1900) i „Klasztor O.O. Dominikanów w Krakowie“ (1901); „Pałac w Rogalinie“, „Projekt ołtarza w krypcie kościoła O.O. Benedyktynów w Krystynopolu“, „Kościół w Staromieściu“, „Pałac w Skołęczynie“ (1902); „Dekoracja sali jadalnej w pałacu A. hr. Krasińskiego w Warszawie“, „Kaplica zmarłych zwana Ogrójcem, projekt restauracji“ (1903); „Pałac w Płazie“, „Muzeum dyecezanalne na Wawelu“ (1905).

⁸⁾ Emanuel Świejkowski. Monografia Dukli. Studya do historii sztuki i kultury w XVIII w. w Polsce. T. I. Kraków. Akad. Um.

W r. 1898 przyjmował udział w *Czasop. Techn. krak. bud.* dr. JAN ZUBRZYCKI, którego działalność na niwie piśmiennictwa architektonicznego polskiego bardzo była ożywiona. Początkiem jej były publikacje: „Styl starochrześcijański“ ¹⁾ i „Sztuka średniowieczna“ ²⁾ oraz podany w *Czasop. Techn. lw.* „Projekt na kościół w Trześniu“ (1890). W roku następnym wyszła oddzielnie jego praca: „Bazyliki średniowieczne w układzie rzutów poziomych. Rozprawa architektoniczna“ ³⁾, w której przystępnie i barwnie przedstawił kształtowanie się planów kościołów i przetwarzanie się formy bazyliki starochrześcijańskiej w formy układu planów w stylu romańskim i ostrołukowym. Krytyka przyjęła tę pracę życzliwie, zaznaczano wszakże niektóre szczegółowe usterki ⁴⁾ i ogólny brak zwiezłości ⁵⁾.

Następną pracą bud. ZUBRZYCKIEGO była „Filozofia architektury, jej teoria i estetyka“ ⁶⁾, złożona z następujących dwunastu rozdziałów: pogląd ogólny, określenie piękna, dzieje ludzkości i historia architektury, architektura w gronie sztuk pięknych, muzyka-architektura, architektura jako sztuka, technika-estetyka, symbolizm w architekturze, piękno w architekturze, eurytmia czyli składnia architektoniczna, styl w architekturze, wzniosłość w architekturze. Szczegółowo rozbiegając wszystkie te rozdziały, bud. M. KOWALCZUK doszedł do wniosku, że: „praca autora powinna była pozostać jeszcze czas jakiś w tece, jako niedojrzała dla publikacji“ ⁷⁾. Bud. EKIELSKI, po krótkich cytatach orzekł: „Znając talent autora i podniósłszy jego twórczość a poznawszy w nim styl, nie mamy bynajmniej zamiaru do pisania go zniechęcać, owszem, wobec dziwnej niechęci do pióra, znamionującej nasz

¹⁾ Lwów 1884.

²⁾ Zubrzycki S. J. Sztuka średniowieczna. Podług dzieł niemieckich, francuskich i angielskich. Zestawił... Nakład własny. Lwów 1886, 8-ka wielka, str. 161 litogr. i w tece osobnej 85 tablic rysowanych.

³⁾ Kraków 1891, 8°, str. 75, tabl. XI z 36 planami kościołów i katedr średniowiecznych.

⁴⁾ Recenzja Z. Kiślańskiego w *Przegl. Techn.* 1891, str. 169.

⁵⁾ Recenzja W. Łuszezkieвича w *Czasop. Techn. krak.* 1891, str. 98.

⁶⁾ ... Jan Sas Zubrzycki, autoryzowany i zaprzysięgły architekt cywilny oraz inspektor urzędu budownictwa miejskiego w Krakowie, były asystent Politechniki lwowskiej. Kraków, nakładem autora, 1894, 8-ka, str. 277.

⁷⁾ *Czasop. Techn. lwowskie*, 1894, str. 188.

świat techniczny, zachęcamy go gorąco... byleby opuścić ze-
chciał tak jałowe pole, jakim jest cała podobnego rodzaju
filozofisterya. A zdaje się że o temata żywe, interesujące, po-
trzebne naszemu na polu architektonicznem odrodzeniu, nie
będzie trudno; wszakże i tu boli i tu niedomaga, a ręczyny
mu iż praca mająca żywy związek z życiem, da mu i uznanie
i doczekać się będzie mógł z niej pożądaných wyników¹⁾.

Dalsze prace piśmiennicze bud. ZUBRZYCKIEGO spełniły
w części nadzieje wyrażone przez surowego lecz sprawiedliwie-
go krytyka. W r. 1895 wyszedł w Krakowie jego wykład ha-
bilitacyjny: „Rozwój gotycyzmu w Polsce“. W artykule po-
danym w *Czasop. Techn.* lwow. „Amiens-Kolonia“ (1900), po-
równyując katedry gotyckie tych dwóch miast, wykazywał,
że druga jest naśladownictwem pierwszej. W temże czaso-
piśmie streszczał według JOHN A. RUSKINA „Siedem lamp ar-
chitektury“ (1901/2) i pomieścił projekt swój: „Kościół para-
fialny w Podgórzu“²⁾ (1905). Gdy w r. 1900 wychodzić za-
czął w Krakowie *Architekt*, bud. ZUBRZYCKI wszedł do komi-
tetu redakcyjnego. W sprawozdaniu o „Monografii illustro-
wanej kościołów rzymsko-katolickich w Kr. Pol. Warsz.
1900“ (1900) zaznaczał braki architektoniczne tego wyda-
wnictwa. Dalej podał: „Żółkiew“ szczegółowy opis zabyt-
ków architektonicznych, „Cerkiew Uśpienia Bogarodzicy czyli
tak zwana wołoska“ we Lwowie (1900), „Projekt kościoła
parafialnego w Podgórzu“, „Ratusz w Niepołomicach“, „Ra-
tusze w Zatorze i Jordanowie“ (1903), „Kościół XX Misyona-
rzy w Tarnowie“, opis projektu „Domu Towarzystwa Lekar-
skiego w Krakowie“ bud. J. SOWIŃSKIEGO, artykuł „Dwie
właściwości kościołów gotyckich w Polsce“ (1905).

Od początku r. 1906 do czerwca 1907 bud. ZUBRZYCKI był
głównym redaktorem *Architekta* i pomieścił, oprócz wielu
drobniejszych, artykuły: „Sposób zakopiański w architektu-
rze“, „Architektura w poglądach estetyków“, „Pokoje kró-
lewskie na Wawelu“, „Wystawa austriackiego przemysłu
i sztuki ludowej w Wiedniu“, „Pomnik Tadeusza Kościuszki
w Krakowie“, „Kongres międzynarodowy w Genewie“ oraz

¹⁾ *Czasop. Techn.* krak., 1894, str. 190.

²⁾ Projekt ten nagrodzony był medalem srebrnym na konkur-
sie na Kościół Zbawiciela w Warszawie. Po małych przeróbkach,
projekt znalazł zastosowanie i zakupiony został przez Komitet budo-
wy kościoła parafialnego w Podgórzu.

projekty „Kościół w Cieklinie“, „Kościół ofiarny w Porębie Radlnej.

Cenne badania zabytków ogłosił bud. ZUBRZYCKI w *Sprawozdaniach Kom. Akad. Um.* t. VII: „Miasto Jarosław i jego zabytki“¹⁾, „Kościół warowny w Bóbrce“ i w *Tece grona konserwatorów Galicyi Zach.* t. II: „Wieża Maryacka, czyli wyższa wieża Kościoła N. P. Maryi w Krakowie“. Na zawarte w tej pracy ciekawe szczegóły historyczne i architektoniczne zwrócono uwagę w recenzji z podp. D. K. w *Czasop. Techn.* lwow.²⁾ W r. 1904 w dwóch odczytach w Tow. Techn. Krak. przedstawił wyniki swych badań nad zabytkami architektonicznymi m. Krosna. W *Księdze Pamiątkowej Maryańskiej* zamieścił bud. Z. pracę: „Architektura kościołów Maryackich“³⁾. Oddzielnie wydał książkę: „Zwięzła historia sztuki, od najpierwszych jej zaczątków po czasy najnowsze“⁴⁾. Dzieli się ona na trzy części, traktujące sztukę starożytną, średniowieczną i nowożytną a w części drugiej i trzeciej uwzględnia historię sztuki w Polsce, w gronie sztuk wysuwając na pierwszy plan architekturę. Zapowiedzianej jednak w tytule „zwięzłości“ książka nie posiada. Zapał unosi nieraz autora, zamieniając oczekiwane treściwe orzeczenia, na kwieciste okresy. Oddzielnie bud. Z. rozpoczął wydawnictwo, złożone z samych tablic bez tekstu, p. t. „Skarb Architektury w Polsce“. Wydawnictwa tego wyszło do r. 1907 pięć zeszytów, złożonych każdy z czterech tablic z wizerunkami zabytków w Krakowie, Bochni, Jędrzejowie, Tęczynku, Sandomierzu, Zwierzyńcu pod Krakowem i Łanowicach pod Samborem.

Z przyjmujących udział w redakcyi *Architekta* zaznaczyli swą działalność piśmienniczą:

Bud. STANISŁAW BARABASZ, profesor szkoły przemysłowej w Krakowie, obecnie kierownik Szkoły Zakopańskiej, należał do redakcyi *Architekta* w r. 1900 i podawał tam rysunki: „Tablica i okładka“ (1900), „Na ludowych motywach, relikwiarz, okładka“ (1901), „Kredens w stylu zakopańskim“ (1904), „Epitaphium“ (1905). W r. 1894 bud. BARABASZ podjął cenne wydawnictwo: „Ornament płaski na pomnikach

1) Odbitka: Kraków, 1903, 4°, str. 40.

2) R 1906, str. 225.

3) Odbitka: Kraków, 1905, 8°, str. 48.

4) Kraków, 1904, 8°, str. 413, ze 108 rys.

krakowskich z XV i XVI w.¹⁾, którego trzy części obejmują razem 75 tablic z krótkim tekstem. Są to wybrane i wykonane umiejętnie wzory zdobnicze dla naszego przemysłu artystycznego²⁾.

Inż. WŁADYSŁAW KACZMARSKI, jako członek redakcji *Czasop. Techn.* krak. (1880–1882) i *Architekta* (1900), nie pisał o architekturze. W ostatniem czasopiśmie podany był projekt „Pałacyk prof. d-ra Leona Mańkowskiego w Krakowie, arch. J. Sowiński i W. KACZMARSKI (1903) oraz W. KACZMARSKIEGO plany domu Towarzystwa Lekarskiego w Krakowie (1905) przy opisie zestawionym przez prezesa Towarzystwa d-ra J. Nowaka. Elewację projektował bud. J. Sowiński.

Bud. JÓZEF POKUTYŃSKI, członek redakcji *Architekta* (1900–1906), podał: „Epitaphium“ (1900), „Łuźne kartki z podróży do Rzymu (1901/2), „Dom dochodowy w Krakowie“, „Tablica“, „Kaplica w Dębnikach“ (1902), „Kolonja lecznicza w Rabce“ (1903), „Dom Akademicki w Krakowie“ (1904), „Sale balowe“ (1905), „Projekt kościoła O. O. Jezuitów w Krakowie“ (1907).

Twórca gmachu teatru krakowskiego, bud. JAN ZAWIEJSKI, podał w *Czasop. Techn.* krak. „Dom czynszowy w Krakowie“ (1891). W temże czasopiśmie zamieszczony był z portretem budowniczego szczegółowy opis jego dzieła: „Nowy teatr w Krakowie“ (1893). Jako członek redakcji *Architekta* (1900–1903) podał artykuły: „John Ruskin“, „Paweł Sedile“, „Najnowsze prądy w architekturze i wpływ ich na szkołę“, swobodny przekład odczytu znakomitego budowniczego niemieckiego JANA OTZENA, „Teatr miejski w Krakowie“ (1900), „Nekrolog J. Niedzielskiego“ (1902), „Teatr ludowy w Krakowie“, „Szkoła wydziałowa żeńska w Krakowie“ (1903), „Niedzielski Julian i Zawiejski Jan. Dom zdrojowy w Krynicy“ (1906), „J. Zawiejski i R. Bandurski. Projekt konkursowy domu Izby handl. i przem. we Lwowie“ (1907).

KAROL KNAUS (ur. 1846, zm. 1904), który z pomocnika mularskiego, talentem, pracą i energią, doszedł do wybitnego stanowiska w gronie budowniczych krakowskich, zajmował

¹⁾ Wydawnictwo subwencyonowane przez Komisję krajową do spraw przemysłowych. Kraków. Część I 1894, Część II 1897, Część III 1901. Każda część folio król., 25 tabl. fotolitogr. i 1 str.

²⁾ Recenzja W. Ekielskiego w *Czasop. Techn.* krak. 1904, str. 134.

się żywo sprawami miejskimi i podał w *Czasop. Techn. krak.* „Wniosek“ (o organizacyi budowniczych powiatowych w Galicyi) (1880), „Przyczynek do kwestyi oczyszczania miast“ (1881). Kierując budową „Kasy oszczędności w Krakowie“, opisaną przez H. LINDQUISTA w *Czasop. Techn. krak.* (1883), w temże czasopiśmie uzupełnił ten opis (1885). Gdy w Krakowie zamierzano pod Wawelem, od strony grobli, stawiać domy czynszowe, KNAUS, jako radca miejski, wydał broszurę: „Nie dajmy zasłaniać Wawelu“¹⁾, za którą Krakowskie Towarzystwo Techniczne złożyło mu podziękowanie, uchwałą z 7 grudnia 1893 r. W latach 1902/3 należał do redakcyi *Architekta*, gdzie podał artykuł: „O warstwie izolacyjnej ze szkła zwyczajnego“, „O rozwoju budowania betonowego w połączeniu z żelazem, od początków aż do ostatnich czasów, według Spitzera“, „Próby ogniowe szklenia różnego rodzaju, według Bautechniker“, „Nowe normy ciężarów obciążeń i wytrzymałości materiałów budowlanych“, „O systemie Hennebique“ (1902), „W sprawie uregulowania postępowania przy submisjach“, „Użycie wody przy murowaniu w czasie mrozu“ (1903).

Inż. EUSTACHY ŚMIAŁOWSKI, członek red. *Architekta* od r. 1904, podał nekrologi W. J. Wdowiszewskiego i J. Rottera oraz projekt „Tani domek“ (1906). Bud. WACŁAW KRZYŻANOWSKI, członek redakcyi od r. 1906 pisał „W sprawie konkursów“ (1906), z powodu odczytu bud. T. STRYJEŃSKIEGO, wygłoszonego w Krakowskim Towarzystwie Technicznym, oraz „O zadaniach muzeum techniczno-przemysłowego w Krakowie“ (1907). Bud. ADAM CZUNKO, członek redakcyi od 1906 podał „Kościół w Rybny“ (1905). Bud. LUDWIK WOYTYCZKO, członek redakcyi od 1906 podał „Projekt konkursowy szkoły wiejskiej“ (1903), „Projekt konkursowy przebudowy domu zwanego Barszczowe w rynku głównym w Krakowie“ (1907).

Bud. TADEUSZ SZANIOR, członek redakcyi *Architekta* od 1907 r. pisał o „Nowej katedrze katolickiej w Londynie“, Zamieszkały w Warszawie, komunikował w 1906 w Kole Architektów obszerne sprawozdanie z VII zjazdu międzynarodowego kongresu architektów w Londynie. W *Przegl. Techn.* podał artykuł „Dwa kongresy międzynarodowe odbyte w sierpniu 1907 r. w Londynie: I. Międzynarodowy kongres mieszkaniowy, II. Międzynarodowy kongres higieny szkolnej“ (1907).

¹⁾ Odezwa do Rady m. Krakowa. Kraków, 1893, 8°, str. 14.

Przechodząc do współpracowników omawianych czasopism, wymienić najpierw wypada bud. JÓZEFA NIEDZWIECKIEGO (ur. 1842, zm. 1898), który podał w *Przegl. Techn.* „Kazalnica w kościele parafialnym w Podbiedrze (starostwie Wielickiem)“, „Kościołek drewniany w Chrzęcinie“ (1889) a w *Czasopiśmie Techn.* krak. sprawozdanie „Wystawa rysunków państwowej szkoły przemysłowej w Krakowie“. W *Architekcie* podaną była elewacja „Collegium novum“ (1900), budowli wzniesionej przez powszechnie cenionego budowniczego krakowskiego FELIKSA KSIĘŻARSKIEGO (ur. 1820, zm. 1884).

Z pomiędzy współpracowników *Architekta*, wspominany już obok bud. T. STRYJEŃSKIEGO, bud. FR. MACZYŃSKI podał prace własne: „Willa w górach“ (1900), „Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie“ (1901), „Projekt konkursowy W. Ołtarza kościoła w Zakopanem“, „Umeblowanie sypialni na wystawie w Paryżu“ (1902), „Projekt konkursowy hotelu przy Morskiem Oku“, „Metody (poglądy Viollet le Duc’a)“ (1903), „Szkie kościoła dla m. Podgórze“ (1905), „Budka na sprzedaż wody sodowej na krakowskich plantach“, „Materiał okładzinowy na fasadach“ (1907).

Bud. J. SOWIŃSKI zamieścił: „Projekt placu Radetskiego w Wiedniu“ (1900), „Kościół protestancki w Wiedniu“, „Kasyno urzędnicze w St. Pölten“, „Rada powiatowa w Wadowicach“, „Willa w Stockerau pod Wiedniem“ (1902); a nadto, wspólnie z bud. J. KRYŁOWSKIM, „Kościół parafialny w Podgórzu“ (1900).

Bud. E. WESOŁOWSKI podał: „Teatr letni w Okocimiu“ (1902), „Projekt konkursowy hotelu przy Morskiem Oku“ (1903), „Dom Stamary w Zakopanem“ (1906).

Bud. ALFONS GRAVIER z Paryża, wspólnie z bud. BERTANDEM podał „Projekt konkursowy na dwór w Raszkowie“ (1903), sam zaś — „Projekt konkursowy Ratusza w Krakowie“ (1904). Bud. GRAVIER był także w 1907 r. współpracownikiem *Przegl. Techn.* i zamieścił: „Jak wznoszą mury domów mieszkalnych w Paryżu“, „Zarys normalnego rozwoju miast“, uwagi z powodu artykułu R. Niewiadomskiego, „Projekt ideowy ratusza w Krakowie“, „Konkurs na lica domów mieszkalnych w Paryżu“.

Z projektów podanych w *Architekcie* wymienić należy: M. PIŁECKIEGO oraz M. ŁUŻECKIEGO „Projekty konkursowe hotelu przy Morskiem Oku“, J. WILCZYŃSKIEGO oraz JÓZEFA WITKIEWICZA „Projekty konkursowe szkoły wiejskiej“. W. JA-

BŁOŃSKIEGO „Dworek w stylu swojskim“, „Dworek w Chylicach“ (1903). Bud. SYLWESTER PAJZDERSKI zamieścił „Projekt konkursowy ratusza w Krakowie“ (1904), „Kościół w Ostrowie“, „Dworek w Finkenkrugu“, „Dworek w Tiefensee“ (1905), „Kościół katolicki przy cukrowni Zagłoba w gub. Lubelskiej“ (1907), W. RUTKOWSKI—„Willa w Zakopanem“, „Hotel nad Morskim Okiem“ (1904); IWANICKI K. „Pawilon na wystawie“, „Korpus kadetów w Sumach“ (gub. Charkowska), „Kaplica cmentarna w Czeczelniku“ (1905); W. DĄBROWSKI z Odesy „Kościół w Fastowie“; ROMAN BANDURSKI „Projekt konkursowy domu Towarzystwa Technicznego Krakowskiego“ (1905); BURZYŃSKI JAN i KRAMARSKI ALFRED „Pomysł kasy oszczędności“ (1906). Projekty „Szkoły ludowej w Hałcnowie“ podali: bud. TAD. KOWALSKI ze Lwowa, bud. ADAM KRYŃSKI ze Lwowa i bud. WIESŁAW KONONOWICZ z Warszawy. „Projekt konkursowy „Domu zwanego Barszczowe w rynku gł. w Krakowie“ bud. KAZ. WYSZYŃSKI; „Kościół parafialny w Mogilanach pod Krakowem“ inż. GABRYEL NIEWIADOMSKI; Projekty konkursowe na „Sokolnicę“ w Zakopanem bud. J. HANDZELEWICZ i bud. W. MINKIEWICZ (1907). „Notatki z podróży“ (1900), „Zamek w Lubowli na Spizu“ (1903), „W sprawie konkursów“ (1906) podał prof. dr. STANISŁAW KRZYŻANOWSKI. O „Architekturze, rzeźbie i malarstwie“ domu Towarzystwa przyjaciół sztuk pięknych w Krakowie, pisał M. K. GÓRSKI; szczegóły „Z dziejów Towarzystwa przyj. szt. pięk. w Kr.“ podał dr. ST. TOMKOWICZ (1901); artykuł „Pierwsze kroki naszej sztuki stosowanej“ zamieścił WŁ. STRONER (1902); „Jak konserwować zabytki przeszłości“ pisał dr. JÓZEF MUCZKOWSKI; „Nowe prądy w zdobnictwie“ przedstawiał artysta rzeźbiarz ALFRED DAUN (1904); „O konserwacji zabytków z przeszłości“, pisał dr. KLEMENS BĄKOWSKI (1905); IZYDOR GUŁGOWSKI podał „Domy drewniane Kaszubów“ studium w dziedzinie budownictwa drewnianego polskiego (1905); „Zabytki zdobnictwa na budowach drewnianych w Królestwie Polskiem i na Białorusi“ opisał i rysunkami objaśnił artysta malarz JÓZEF SMOLIŃSKI (1907); „Nieznane zabytki romańszczyzny i gotyku w dawnym opactwie Cystersów w Wąchocku“ podał WŁ. STOLZMAN (1907).

Podczas gdy w czasopiśmie technicznych ukazywały się przeważnie projekty nowych budowli a niekiedy tylko artykuły teoretyczne lub badania dawnych zabytków, to znów specjalnie tym badaniom poświęcone zostały wyda-

wnictwa Akademii i Grona Konserwatorów Galicyi zach. Znakomity badacz zabytków naszego budownictwa WŁADYŚŁAW ŁUSZCZKIEWICZ (ur. 1828, zm. 1900) wcześniej jeszcze rozpoczął swą działalność. Jako pierwszy owoc jego badań ukazało się w latach 1864 — 1868 pięć wielkiego formatu zeszytów, z kilkudziesięciu tablicami zdjęć różnych budynków Krakowa i Galicyi zach., objaśnionych krótkim tekstem¹⁾. W r. 1867 Towarzystwo Naukowe Krakowskie wydało jego monografię opactwa cysterskiego w Mogile, z kościołem z epoki przejściowej romańsko-gotyckiej²⁾. Obszerniejszą rozprawę o kościołach i rzeźbach duninowskich na Kujawach zamieścił ŁUSZCZKIEWICZ w *Pamiętniku Akademii* z 1876³⁾. Jak pisze jego sumienny biograf dr. St. Tomkowicz⁴⁾ „W tym samym czasie powstała jako oddział Akademii, Komisyja do badania historii sztuki w Polsce, a Łuszczkiewicz był jej inicjatorem, pierwszym sekretarzem, tym co program ułożył i tym co głównie zasilał jej wydawnictwa“. W *Sprawozdaniach Komisyji* podał: „Opactwo Cysterskie Sulejowskie, XIII w.“, „Kościół Ś. Wojciecha we wsi Kościelcu pod Proszowicami, XIII w.“, „Trzy granitowe kościoły Wielkopolski z epoki romańskiej“ w Kruszwicy, Kościelcu i Mogilnie i kościół św. Jana na Śródce w Poznaniu, „Kościół kolegiacki łączycki“ dziś parafialny we wsi Tumie z XII w. (t. I, r. 1879); „Kościół w Św. Stanisławie pod Haliczem“ jako zabytek romański, „O księdze wydatków na budowy w zamku Niepołomskim r. 1568“, „Kościół Ś. Jakóba w Sandomierzu, zabyt. budow. ceglan. XIII w. (t. II, r. 1884); „Zamek Lipowiec i jego turma“, „Kościół i reszty klasztoru cysterskiego w Koprzywnicy, przyczynek do dziejów romańszczyzny w Polsce“, „Ruina bohojawleńskiej cerkwi w zamku ostrogskim na Wołyniu, przyczynek do dziejów architektury z początku XVI w.“, „Dawne opactwo cysterskie w Łądzie nad Wartą i jego śred-

¹⁾ Zabytki dawnego budownictwa w obrębie zarządu c. k. konserwatora Krak. Zesz. I. — V w czterech zeszytach, fol. najw., k. nlb. 12, tabl. 27.

²⁾ Monografia opactwa Cystersów w Mogile (książka zbiorowa). Kraków 1867, 4°. Część artyst. str. 27—72 i 159—167. Drzewor. 7, jeden dwukrotnie.

³⁾ Tom III, str. 89 — 166. „Kościoły i rzeźby duninowskie w Strzelnie na Kujawach (tudzież ruina kościoła P. Maryi w Inowrocławiu)“.

⁴⁾ „Władysław Łuszczkiewicz“ napisał Stanisław Tomkowicz. *Rocznik Krakowski*, t. V, r. 1902, str. 1—46.

niowieczne zabytki sztuki" (t. III, r. 1888); „Romański portal XIII w. w kościele klasztornym na Zwierzyńcu“, „Kościół romański we wsi Prandocinie pod Słomnikami“, „Kościół romański we wsi Stare Miasto pod Koninem, Słup drogowy w Koninie, Kościół w Kazimierzu, Kościół klasztorny w Czerwinku nad Wisłą“, „Kościół parafialny w Żarnowie i reszty tamtejszego zamku, karta z dziejów sztuki średniowiecznej w Polsce“, „Architektura najdawniejszych kościołów franciszkańskich w Polsce“, „Reszty renesansowej kamienicy w Krośnie z r. 1525“ (t. IV, r. 1891); „Reszty romańskiej architektury dawnego opactwa cysterskiego w Wąchocku“, „Reszty zamku Herburta pod Dobromilem“, „Sprawozdanie z wycieczki naukowej w lecie 1891 r.“, „Polichromia kościoła drewnianego w Dębnie pod Nowym Targiem“, „Dwa zagubione pomniki naszej romańszczyzny w Płocku i Jędrzejowie“ (t. V, r. 1896); „Kościół kolegiacki Ś. Marcina w Opatowie“, „Kościołek Ś. Jana w Siewierzu nad Przemszą“, „Kapitułarz w opactwie Jędrzejowskim, jego ornamentacya i polichromia“, „Przyczynek do historyi architektury murowanych kościołów wiejskich w Polsce średniowiecznej“ (t. VI, r. 1899); „Architektura romańska kościoła Ś. Andrzeja w Krakowie“ (t. VII).

Liczny był szereg prac ŁUSZCZKIEWICZA, wymienia ich 194 dr. ST. TOMKOWICZ, a z tych większa połowa odnosi się do architektury. Zaznaczyć tu wypada dwa kursy litografowane: „Nauka o formach architektonicznych użytych we włoskim renesansie w XV i XVI w.“¹⁾ i „Nauka o formach architektonicznych użytych w stylu starochrześcijańskim“²⁾, ułożone przez ŁUSZCZKIEWICZA, jako docenta nauki o stylach w Krakowskiej Szkole Sztuk Pięknych a rozbierane przez JANA HEURICHA ojca w *Przegl. Techn.*³⁾. W czasopiśmie tem pomieścił ŁUSZCZKIEWICZ wywiedzione ze swych badań wnioski ogólne: „Kilka słów o naszym budownictwie w epoce ostrołukowej i jego cechach charakterystycznych“ (1887), szkicowane przedtem w pracy podanej w *Ateneum* „Pioniero-

¹⁾ Z 3 tabl. figur rysunkowych. Autografowane staraniem uczniów a zajęciem się Wł. Pochwałskiego, ucznia. Kraków, 1882, str. 60, folio.

²⁾ Z 8 tabl. figur rysunkowych. Autografowane staraniem uczniów a zajęciem się L. Rausza, ucznia. Kraków 1883, str. 33, folio.

³⁾ R. 1883, t. XVIII, str. 17—19.

wie gotycyzmu w Polsce. Architektura cysterska i wpływ jej pomników na gotycyzm krak. XIV w.“ (1882) a uzupełnione później w *Roczniku Akad. Um. p. t.* „Architekci zakonni w Polsce XIII w. i prace po nich pozostałe“ (1889). Niezmiernie ważną kwestyę poruszył a w przeważnej części i rozwiązał, w pracy „Najstarszy Kraków na podstawie badania dawnej topografii“, podanej w *Roczniku Krakowskim* (t. II, r. 1899).

Jako największą zdobycz syntetyczną długoletniej pracy Łuszczkiewicza uważa dr. St. Tomkowicz teorię naukową, tłumaczącą odrębność gotycyzmu krakowskiego. „Nie wynikał on jak gotycyzm zachodni wprost z romanizmu naturalnym rozwojem, nie stoi w bezpośrednim związku ani z systemem ciosowych budowli zachodu, ani z systemem nadbaltyckich ceglanych, wszelkiej rzeźbiarskiej ornamentacji pozbawionych, kościołów halowych. Jest samoistnym wynikiem zbiegu warunków, w części dostarczonych przez przyrodę kraju, w części przez zakonnych pionierów gotycyzmu przybyłych z zachodu. Wykształcenie się tego osobnego gotycyzmu do potęgi, która stworzyła tak wspaniałe a oryginalne kościoły krakowskie, jest już dziełem naszych własnych sił miejscowych. Cecha miejscowa przebija się w różnych szczegółach, między innymi w ornamentacji gotyckich, nawet późnogotyckich jeszcze, tak kościelnych, jak świeckich budowli. Dziś już nie da się zaprzeczyć, że filary naszych typowych kościołów, w których wielobocznych ścianach gubią się i topią bogate profile arkad, że podobnie profilowane łuki okien nad gładkimi ościeżami, że kolumny wyrabiane Biblioteki Jagiellońskiej, że kamienne ozdobne obramienia drzwi i okien typu t. zw. Długoszowego, zrodziły się pod wyraźnym wpływem ornamentacji i konstrukcyi drewnianej“

Z podanych w *Sprawozdaniach* prac odnoszących się do zabytków naszego budownictwa nie wymieniliśmy jeszcze następujących: prof. MARYANA SOKOŁOWSKIEGO „Kościoły romańskie w Gieczu, Krobi, Lubiniu i Kotłowie w W. Ks. Poznańskim“ (t. III, r. 1888), „O budownictwie drewnianem z powodu książki DIETRICHSONA“ (t. V, r. 1896); „Kościoły i cmentarze warowne w Polsce“ wspólnie z GRZEGORZEM WOROBEJEWEM i JANEM ZUBRZEVKIM (t. VII, r. 1905), „Dwa gotycyzmy, wileński i krakowski w architekturze i złotnictwie i źródła ich znamion charakterystycznych“, „Kościoły polskie dwunawowe. Zabytki w nich ocalałe czy też pośrednio

się z niemi wiążące i król Kazimierz Wielki“ wspólnie z ADOLFEM SZYSZKO BOHUSZEM“ (t. VIII, r. 1907); MATHIASA BERSOHN „Kilka słów o bóżnicach“ (t. V, r. 1896), „Kilka słów o dawniejszych bóżnicach drewnianych w Polsce“ (t. VI, r. 1899); STANISŁAWA TOMKOWICZA¹⁾ „Krzysztopór twierdza magnacka“ (t. V, r. 1896), „Z wycieczki do Królestwa Polskiego“ (t. VIII, r. 1907). NIKODEMA PAJZDERSKIEGO „Kościół XX. Filipinów w Gostyniu“, z rysunkami architekta TOMASZA PAJZDERSKIEGO.

W myśl uchwał I-go zjazdu wszystkich w Galicyi urzędujących konserwatorów i korespondentów c. k. Komisji centralnej dla zabytków historycznych i pomników sztuki odbytego w Krakowie w 1888, przyszła do skutku kolegialna organizacya, polegająca na utworzeniu dwóch związków konserwatorskich, jednego dla Galicyi zachodniej, drugiego dla wschodniej. O wydawnictwie tego ostatniego, *Tece konserwatorskiej lwowskiej*, była już mowa.

Zawiązane w r. 1889 Grono Konserwatorów Galicyi Zachodniej, ogłaszało pierwotnie swe komunikaty w luźnych i dorywczo pojawiających się zeszytach. W r. 1898 postanowiono, z powodu zbliżającego się jubileuszu Uniwersytetu, poświęcić najznaczniejszą część funduszów, otrzymanych od Sejmu, na wydawnictwo *Teki*, obejmującej obok komunikatów materyały do inwentaryzacyi zabytków krajowych. Jakoż w latach 1900 i 1906 ukazały się dwa wspaniałe tomy *Teki Grona Konserwatorów Galicyi Zachodniej*²⁾, które w dziale inwentaryzacyi zabytków budowlanych obejmują trzy wyczerpujące i cenne prace przewodniczącego grona konserwatorów d-ra STANISŁAWA TOMKOWICZA: „Powiat Grybowski“, „Powiat Gorlicki“, „Powiat Krakowski“; dwa studia kościołów krakowskich d-ra JULIANA PAGACZEWSKIEGO: „Kościół pod wezwaniem Ś. Mikołaja“, „Kościół pod wezwaniem Ś. Tomasa Apostoła“; artykuł ADAMA CHMIELA „Kafle średniowieczne znalezione w Oświęcimiu“, wreszcie wspomniane już studjum bud. J. ZUBRZYCKIEGO nad „Wieżą Maryacką“. W gro-

¹⁾ W Encyklopedyi Kościelnej podał dr. Tomkowicz wyczerpujący artykuł: „Style w architekturze kościelnej (szczególnie w byłej Polsce)“. Odbitka. Warszawa, 1903, 8°, str. 51.

²⁾ Tom I ze 122 ilustracyami w cynkotypach i 3 tabl. w heliograviurze. Kraków, 1900, 4°, wys., str. 557.

Tom II z 258 ilustracyami w cynkotypii, 3 w światłodruku i 3 tabl. w heliograviurze. Kraków, 1906, 4° wys., str. 554.

nie konserwatorów spotykamy nazwiska budowniczych krakowskich: SŁAWOMIRA ODRZYWOLSKIEGO, TADEUSZA STRYJEŃSKIEGO i ZYGMUNTA HENDLA.

W pięknym dziele zbiorowym: „Kraków, jego kultura i sztuka“, stanowiącem tom szósty „Rocznika Krakowskiego“¹⁾, podali pp. FELIKS KOPERA „Historię architektury“ a KONSTANTY M. GÓRSKI „Architekturę XIX wieku“. Prace te streszczają w sobie wszystko, co się odnosi do zabytków dawnego budownictwa w Krakowie i do prac budowniczych krakowskich w XIX w.

Na rozwój naszego piśmiennictwa architektonicznego w ostatnich latach znakomity wpływ wywarła praca WŁADYSŁAWA MATLAKOWSKIEGO „Budownictwo ludowe na Podhalu“, wydana w r. 1892 przez Akademię Umiejętności²⁾. Na ozdoby i budownictwo zakopańskie zwracał już dawniej uwagę artysta malarz i krytyk STANISŁAW WITKIEWICZ, który w 1886, przybywszy na zimę do Zakopanego, zwiedzał z państwem Maryą i Bronisławem Dębowskiimi chaty góralskie i opisywał je w *Wiśle* w r. 1888. Dopiero jednak praca MATLAKOWSKIEGO pozwoliła szerokiemu ogółowi zaznajomić się z tem bliżej. MATLAKOWSKI był świetnym badaczem i pisarzem, w zbieraniu i przedstawianiu na rysunkach szczegółów korzystał z pomocy bud. KONSTANTEGO WOJCIECHOWSKIEGO, rysunków WITKIEWICZA i panny BUTOWT ANDRZEJKOWICZÓWNY a przy wydaniu dzieła z poparciem bud. SŁAWOMIRA ODRZYWOLSKIEGO. W pracy MATLAKOWSKIEGO ustalony został po raz pierwszy *rysunkowo* typ domu góralskiego z jego charakterystycznymi formami szczytów i ozdób i wyczerpane prawie wszystko co się odnosi do jego budowy. Praca ta nie od razu zyskała uznanie. Jeden z pierwszych podniósł jej zalety i zapowiedział jej przyszły wpływ na rozwój naszej sztuki bud. JÓZEF DZIEKOŃSKI w jednym z pism codziennych warszawskich, podczas gdy czasopisma techniczne mileżały o niej jeszcze.

¹⁾ Wydawnictwo Towarzystwa miłośników historii i zabytków Krakowa. Rocznik Krakowski. Redaktorowie: Leonard Lepsi—Stanisław Tomkowicz. Tom VI, z 352 rycinami w tekście i na osobnych tablicach, tudzież z oryginalnymi inicjałami. Kraków, 1904, 4°, str. 4 nl. i 308.

²⁾ Budownictwo ludowe na Podhalu przez Władysława Matlakowskiego. Z 23 tablicami litograficznymi i 25 rysunkami w tekście. Kraków, nakładem Akad. Um. 1892. Wielka ósemka, str. 93. Tablice in folio w oddzielnej tece.

Sprawa posunięta została naprzód, przez wydaną w r. 1899 pracę bud. E. KOVATSA, podówczas dyrektora szkoły zawodowej dla przemysłu drzewnego w Zakopanem, p. t. „Sposób Zakopiański“¹⁾. Była to pierwsza próba zastosowania motywów góralskich do przedmiotów przemysłu artystycznego, której znaczenie podniósł bud. EKIELSKI w *Architekcie*²⁾.

Z ostrą krytyką tej pracy wystąpił St. WITKIEWICZ. Spierano się nie tylko o artystyczną wartość opracowań bud. KOVATSA, lecz nawet o samą nazwę *Sposób*, która jednak o ile dotyczyła budownictwa i przemysłów ściślej z niem związanych, właściwszą była od *Stylu*. Spory te, o których mówił w swych odczytach dr. STANISŁAW ELIASZ RADZIKOWSKI³⁾, przyczyniły się do rozpowszechnienia wiadomości o zakopiańszczyźnie, czego dokonało głównie wydanie drugiego dzieła MATLAKOWSKIEGO „Zdobienie i sprzęt ludu polskiego na Podhalu“⁴⁾. Budowniczo wie WŁADYSŁAW EKIELSKI⁵⁾ i ANTONI JABŁOŃSKI⁶⁾, piszący o tych rzeczach w *Architekcie*, wprowadzili je na właściwe tory krytyki rozumowej. WITKIEWICZ wytworzył pierwszy domek zakopiański, zbudowany w stylu dawnych chat góralskich, zwany *Kolibą* (1892), za którym poszły inne. Widoki tych zawiązków nowego budownictwa drzewnego podał dr. ELIASZ RADZIKOWSKI w swym *Stylu Zakopiańskim*. „Dom pod Jedłami na Kozińcu“ podany był także w zesz. VIII i IX *Sztuki Stosowanej* (1906). W tym kierunku pracował również profesor szkoły zakopiańskiej bud. ZYGMUNT DOBROWOLSKI, którego trzy wille: „Dora, Nałęcz i Skoczyska“ podał bud. EKIELSKI w *Architekcie* (1900). Zastosowania zdobnictwa zakopiańskiego do mebli objęło wydawnictwo lwowskie H. ALTENBERGA „Styl zakopiański. 1886. Zeszyt I Pokój jadalny“⁷⁾. Wydawnictwo to ukazało się

¹⁾ Kováts E. Sposób Zakopiański. Pol. (24 światłodruków z 7 str. tekstu w trzech językach). Wiedeń, 1899.

²⁾ Artykuł „Zakopane“. R. 1900, str. 13.

³⁾ Styl Zakopiański. Odczyt w Towarzystwie ludoznawczem we Lwowie d. 15 lutego 1900 r. We Lwowie 1900, 8°, str. 22 z ilustracyami. Styl Zakopiański. Wydanie drugie znacznie powiększone z licznymi ilustracyami w tekście i na osobnych tablicach. Kraków 1901, 8°, str. 59, tablic XVI.

⁴⁾ Z życiorysem autora wydał dr. J. Peszke z zapomogi Kasy Mianowskiego. Warszawa 1901, str. XCI i 175, 4°, z dwiema podobiznami autora, 56 tablicami i 150 rycinami w tekście.

⁵⁾ Patrz przyp. 2.

⁶⁾ R. 1902, str. 89, 97, 121.

⁷⁾ Folio (30 na 20 cm), tekstu str. 16, tablic XXV, nl. 1.

w r. 1904 a podany w tytule rok 1886 postawiony został jako data pierwszych zabiegów WITKIEWICZA w sprawie zdobnicztwa zakopiańskiego. Tablice rysowali STANISŁAW BARABASZ, WOJCIECH BRZEGA, WIKTOR GOSIENICKI i STANISŁAW WITKIEWICZ; tekst napisał STANISŁAW WITKIEWICZ, dając w nim bystrą ocenę rysunków.

W rzędzie pism dotyczących zakopańszczyzny podnosił bud. EKIERSKI (artykuł „Zakopane“ w *Architekcie* z r. 1900) memoriał, jaki bud. SŁAWOMIR ODRZYWOLSKI złożył w r. 1895 Wydziałowi Krajowemu w sprawie Szkoły Zakopiańskiej. W memoriale tym, przy sposobności omawiania środków podniesienia poziomu nauki ciesielstwa w Szkole, pisał bud. ODRZYWOLSKI: „Budownictwo nasze ludowe odznacza się wielką indywidualnością. Posunąwszy się choćby o powiat na wschód i na zachód, spotkamy już nowe pierwiastki, nowe motywy budowlane, nie mniej interesujące niż zakopiańskie. Postępując dalej, wzdłuż całego Podkarpacia galicyjskiego, odszukalibyśmy niewątpliwie jeszcze wiele motywów artystycznych i technicznych bardzo interesujących... Dr. MATLAKOWSKI zrobił swą pracę dobry początek. Byłoby pożądanem posunąć się teraz z badaniami dalej ku wschodowi i zachodowi. Oprócz tego należałoby zwiedzić, zebrać i przestudować budowy drewniane z powiatów pogranicznych Węgier, głównie z Orawy i ze Spiżu; mają one z naszymi na Podhalu dużo pokrewieństwa, a często przechowały jeszcze konstrukcje i motywy, jakie u nas albo zupełnie wyniszczały, albo znajdują się już w stanie zaniku“. Myśl ta uwzględnioną została w szerszym jeszcze zakresie przez badaczy zabytków naszego budownictwa drewnianego: ZYGMUNTA GŁOGERA i KAZIMIERZA MOKŁOWSKIEGO, o których wspominaliśmy mówiąc o odnoszących się do architektury ostatnich wydawnictwach warszawskich i lwowskich.

Zawiązane w Krakowie w 1901 Towarzystwo „Polska Sztuka Stosowana“, wydawać zaczęło w 1902 *Materyały*¹⁾ obejmujące „objawy sztuki ludowej i polskiego przemysłu artystycznego“. Redakcję prowadzą EDWARD TROJANOWSKI i JERZY WARCHAŁOWSKI. *Materyałów* wyszło siedem zeszytów, tytuł na zeszytach 8/9 zmieniony brzmiał: *Sztuka stosowana*

¹⁾ Kraków, 4° wielkie. Zesz. I, 1902, str. 2, tabl. 7; Zesz. II, 1903, str. 1, tabl. 7; Zesz. III, 1903, str. 1, tabl. 8; Zesz. IV, 1904, str. 2, tabl. 7; Zesz. V, 1904, str. 2, tabl. 7; Zesz. VI, str. 2, tabl. 18; Zesz. VII, 1905, tabl. 24 (hafty); Zesz. VIII i IX, 1906, str. 2, tabl. 30.

wydawnictwo Tow. P. S. S. w Krak. Z zakresu budownictwa podano: „Dworek, słupy podsieniowe, dom. Powiaty Bendziński i Rawski gub. Piotrkowskiej“ (zesz. II r. 1903), „Dwórki. Dębники i ul. Biskupia w Krakowie. Ul. Bernardyńska i nad Wisłą w Krak.“ (zesz. III, r. 1903), „Kościół zburzony w 1901 r. Kamienica pod Bielskiem, Śląsk austriacki“, „Kościół Komorowice pod Białą. Galicya“ (zesz. IV 1904); „Dom, w. Łaszczyn, pow. Rawski, gub. Warsz. Kapliczka, w. Grywald, okolice Czorsztynu, Podhale. Kapliczka, w. Poronin, Podhale“ (zesz. V 1904); „Budownictwo drzewne“ trzydzieści pięć rysunków na osiemnastu tablicach, chat, dworów, kapliczek, cerkwi i t. p. z różnych okolic kraju (zesz. VI 1905). O podanych w zesz. VIII i IX projektach STANISŁAWA WITKIEWICZA oraz budowniczych FRANCISZKA LILPOPA i KAROLA JANKOWSKIEGO, była już wzmianka. Podano jeszcze: STANISŁAWA NOAKOWSKIEGO z Moskwy „Projekty dworów wiejskich“ oraz „Projekty konkursowe kościoła przy cukrowni Zagłoba“ FRANCISZKA POŁKOWSKIEGO, JÓZEFA CZEKIERSKIEGO i słuchaczy politechniki ZYGmunTA TROJANOWSKIEGO i TADEUSZA ZIELIŃSKIEGO (zesz. VIII i IX 1906).

Taki jest nasz dobytek w dziale piśmiennictwa architektonicznego do końca 1907 r. Mamy więc dwie dobre książki z XVII w.: *Krótką naukę budowniczą* i łacińską *Kallitektonikę* WĄSOWSKIEGO, poważne ślady usiłowań naszych autorów w wieku XVIII, kilka prac cennych: SIERAKOWSKIEGO, AIGNERA, PANCERA, PODCZASZYŃSKIEGO ojca, ANKIEWICZA, z pierwszej połowy w. XIX-go. Od połowy ubiegłego stulecia, z zapoczątkowania PODCZASZYŃSKIEGO syna, piśmiennictwo to się ożywia, wzrasta ruchliwość czasopism a od r. 1875 zaczyna się nieustanny rozwój. Górują tu liczbą projekty, wyliczanie których zajęło wiele miejsca. Gdy wszakże odnośnych szczegółów bibliograficznych niema dotąd oddzielnie zebranych a świadczą one o zawodowej działalności naszych budowniczych współczesnych, nie wypadało ich pomijać. Z prac teoretycznych po r. 1874 zaznaczyć trzeba podręczniki odnoszące się do rzemiosł budowlanych: HIRSZLA, HEURICHA ojca, inż. HEILPERNA, książki, artykuły lub wykłady: K. KLECZKOWSKIEGO, J. ZACHARJEWICZA, M. KOWALCZUKA, A. JABŁOŃSKIEGO, E. KOWATSA, T. TALOWSKIEGO, W. EKIELSKIEGO i J. ZUBRZYCKIEGO; z badań nad zabytkami naszego dawnego budownictwa

prace W. ŁUSZCZKIEWICZA, S. TOMKOWICZA, J. HINZA, braci MARCONICH, WŁ. ZAHORSKIEGO, WŁ. ŁOZIŃSKIEGO, prace nad budownictwem ludowem W. MATLAKOWSKIEGO, K. MOKŁOWSKIEGO, Z. GŁOGERA, wreszcie obudzoną w ubiegłym roku żywą działalność piśmienniczą kółka budowniczych warszawskich w *Przegl. Techn.* Brak jeszcze ogólnych podręczników do nauki architektury, któreby zastąpiły dawne książki nie odpowiadające już nowym wymaganiom.
